

Dombovári Ádám

A megyei választások kérdése és az 1843. évi követutasítások

Az 1839/40-es országgyűlést követő éveknek a megyei választások megreformálásával kapcsolatos vitáit és az 1843-as követutasítások születésének körülményeit három fontosabb kezdeményezés határozta meg. Ezek egyike a szatmári 12 pont 1841-es születése volt. Jóllehet 1843-ra a politikai többség – Szatmárt is beleértve – mindenhol kihátrált az átfogó reformterv mögül,¹ annak pontjai sokban tematizálták az utasító választmányok munkáját, és valamilyen előjelű állásfoglalásra kényszerítették a deputátusokat, majd a megyék közgyűléseit. Az ötödik pont kimondta, hogy „az alkalmas nemtelenek alkalmaztassanak minden, bár legfőbb hivatalra is”, a 12. pont pedig szorgalmazta, hogy „az egész népnek a közügyek elintézésébe befolyás s eszerint képviselet is adassék”. A 11. pont emellett állandó, szabadon választandó polgári törvényszék és választott esküdszék felállítását javasolta, ami a bíróválasztás megreformálását jelentette volna.²

Az 1840-es évek első harmadában emelkedett a helyi és országos politikai diskurzus központi témájává a nemesi liberalizmus és potenciális szövetségese, a nem nemes értelmiségiek politikai összeolvadásának formalizálása.³ Bihar, Borsod, Pest, Ugocsa, Vas és Zala (azaz a többnyire stabilan ellenzéki) megyék 1841–42 folyamán közgyűlésileg határoztak a honoráciorok megyei választási szavazójogának megadásáról. A határozatok sorsa és a kormányzati reakció koreográfiája mindegyik megye esetében azonos volt: a Kancellária utasítására a Helytartótanács bekérte a saját hatáskörben „újító” megyék korábbi tisztújítási statútumait és jegyzőkönyveit annak megvizsgálására, hogy a megyei határozat összhangban áll-e azokkal, emellett külön magyarázatot is kértek az adott törvényhatóságtól a határozat meghozatalának és joghatóságuk vélt túllépésének indítókairól. A „vizsgálatot” kormányzati oldalról minden esetben a megyét rendreutasító helytartótanácsi leirattal és a határozat uralkodói megsemmisítésével zárták, jóllehet ennek a „renitens” megyék ellenállása miatt többnyire nem tudtak érvényt szerezni.⁴ Ezen hat vármegye mellett Varga János adatai alapján Csanád

¹ VARGA János: *Megye és haladás a reformkor derekán (1840-43)*. I-II. IN: KANYAR József (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 11-12*. Kaposvár, 1980-81. I. 206-211. (továbbiakban: VARGA (1980-81)).

² PAJKOSSY Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Szöveggyűjtemény. Osiris, Budapest, 2003. 148-152. RÁCZ István: *Az 1841. évi szatmári 12 pont*. Acta Univ. Debr. Sectio Historica 2. Debrecen, 1955. 101-123.

³ VARGA (1980-81): I. 234-241. Vö. DESSEWFFY Aurél: *Törvényhozás és megyei hatóság viszonya*. IN: *Világ*, 1841. szeptember 8. (72. sz.); RÉSŐ-ENSEL Sándor: *Honoratiorok és választási jog*. Pesti Hírlap, 1841. augusztus 25. (68. sz.); MRÁZ Mihály: *Néhány észrevétel Reső-Ensel Sándor pestmegyei tb. urnak a' honoratiorok szavazási ügyében* (P. Hírl. 68. sz.) közlött felszólaltára. Pesti Hírlap, 1841. szeptember 25. (77. sz.).

⁴ Biharra lásd: MOL (C 44) Helytartótanácsi lt. Dep. pol. com. 1842. F.1.-192. 1843. F.1.-21. 1842. F.1.-245. 1843. F.1.-80. Pestre uo. 1841. F.77. és PmL, IV-3/a-1. PPS vm. nemesi közgyűlésének jegy-

és Szerém megyék hoztak még a honorácior-kérdésben a diétát megelőző években a jogkiterjesztésről szóló határozatokat, de a kormánysszervekkel folytatott küzdelem során csak Pest megye állt ellen végig.⁵

Az előbbieken ismertetett vármegyei kezdeményezések mellett az 1843-as utasítások szövegezésére az 1840. április 14-én benyújtott, de országgyűlési vitatás alá már nem került kerületi választmányi tisztújítási törvénytervezet,⁶ valamint a rendszeres bizottsági munkálatok vármegyei törvénytervezetének vonatkozó törvénycikkei és ezek megyei véleményei voltak még döntő hatással.⁷

A nádori levéltár Praeparatoria sorozatában 36 magyarországi vármegye 1843-as követutasítása és/vagy utasító választmányának munkálata található meg, de ebből csak 34 az alaputasítás (Abaúj, Arad, Árva, Baranya, Bars, Bihar, Borsod, Csongrád, Esztergom, Fejér, Győr, Heves, Hont, Komárom, Krassó, Liptó, Máramaros, Moson, Nógrád, Pest, Pozsega, Sáros, Szabolcs, Temes, Torna, Torontál, Turóc, Ugocsa, Ung, Vas, Verőce, Zala, Zólyom), mert Somogy és Szatmár egy-egy pótutasítással szerepel.⁸

A 35 vizsgált megye⁹ közül 29-nek az alaputasítása érintette valamilyen formában a megyei választások kérdését (Abaúj, Arad, Árva, Baranya, Bars, Bihar, Borsod, Csongrád, Esztergom, Győr, Heves, Hont, Komárom, Krassó, Liptó, Máramaros, Pest, Sáros, Szabolcs, Szepes, Temes, Tolna, Torna, Torontál, Ugocsa, Ung, Zala, Zólyom, Verőce).¹⁰ A tanulmány első részében a választá-

---

zókönyve, 1841:2242. Zalára: MOL C 44. 1842. F.63. Vasra uo. 1842. F.76. Ugocsára uo. 1842. F.34. Borsodra uo. 1842. F.67.

⁵ VARGA (1980-81): I. 239-240.

⁶ A kerületi munkálat se az országgyűlés irományai között, se a Regnikoláris levéltár vonatkozó állagaiban nem lelhető fel, pontos szövegéről ezért nem bírnak ismerettel. Az 1843-as alaputasítások tisztújítási tervezeteinek egy része – például Szepesé – viszont bizonyíthatóan az 1840-es kerületi munkálatra született reflexió, így közvetett módon annak felépítése és tartalma is rekonstruálható (lásd alább).

⁷ VÖLGYESI Orsolya: *Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején. A rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái 1830-1832. Békés megyei Levéltár, Gyula, 2002.*

⁸ A magyarországi vármegyék 1843/44-es politikai pártállásának értékeléséhez és összevetéséhez lásd: KECSKEMÉTI Károly: *Magyar liberalizmus 1790-1848. Argumentum, Budapest, 2008. 352-364. 373-374.*

⁹ Tolna 1843-as alaputasítását Csapó Mária közlése alapján ismertetjük. Lásd: CSAPÓ Mária: *Tolna megye a reformkori politikai küzdelmekben. Akadémiai, Budapest, 1989. 143-148. (továbbiakban: CSAPÓ (1989).*

¹⁰ A megyei választásokat nem érintő vármegyék anyautasításait és/vagy utasító választmányi munkálatait lásd MOL (N 22) József nádor titkos lt. Praep. ad Diaet. 1843. Instructiones, 27. csomójában: Fejér 1840-1843 között született előleges utasításait a választmányi munkálattal: No. X. 250-274. fol. Moson 1843. április 5-i alaputasítását: No. XIX. 426-431. fol. Nógrád 1843. április-májusi utasító választmányi jelentéseit: No. XX. 432-441. fol. Pozsega alaputasítását: No. XXII. 534-540. fol. Turóc 1843. május 1-i anyautasítását: No. XXXI. 638-653. fol. alatt. Dobszay Tamás pontatlanul Somoggly és Szatmárral együtt összesen 36 megye anyautasításával számol. Vö. DOBSZAY Tamás: *A rendezéstől a felszabadításig. A községek ügye az 1843/44-es országgyűlésen. Századok, 2005/3. 545-584. 548. 8. lábjegyzet (továbbiakban: DOBSZAY (2005).*

A MOL (N 119) Regnicolaris lt., Takáts Sándor-gyűjtemény, 11. fasciculusa tartalmazza emelt Moson (1091. sz.), Nógrád (1092-1095. sz.), Szepes csonka, 48. ponttól folytatódó (1099. sz.), Turóc (1102. sz.) és Verőce (1105. sz.) utasításainak másolatát.

sok rendezésével részletesebben is foglalkozó instrukciókat tekintjük át, utána pedig a reformhajlandóság szempontjából csoportosítva közöljük a többi megyei állásfoglalást. Végül a törvényes szabályozást előleges tartalmi hozzászólás nélkül szorgalmazó megyék körének számbavételét végezzük el.

Az 1843. évi alaputasítások

Abaúj 1841. augusztus 20-án kiküldött utasító választmánya 1843. február 16-án ült össze a szatmári 12 pont véleményezésére. A választmányi javaslatok alapvetően még rendi keretek között mozogtak, s csak mérsékelt reformokat foglalmaztak meg. A nemtelenek hivatalképességét megszorításokkal ugyan, de támogatták: mivel a törvény értelmében nemes embernek csak nemes lehet a bírája, a bírói hivatalokat leszámítva lettek volna a nem nemesek is választhatók.¹¹ A népképviselőt bevezetését a megye a népnevelés és a műveltségi viszonyok javítása után tartotta csak elképzelhetőnek.¹² A választójog részleges kiterjesztését viszont ugyanezen a – közelebbről meg nem határozott, de gyakorlatilag cenzusos – alapon támogatták: a megyei követ- és tisztválasztásokon egy-egy voksot akartak adni a felszabadult mezővárosoknak, személyenkénti voksot pedig a „*tisztas rendűeknek*” (azaz a honorácioroknak), a törvényesen bevett vallások papjainak, a királyi tanítóknak, a nyugalmazott katonatiszteknek, a diplomás ügyvédeknek, orvosoknak, a földmőröknek, a patikusoknak, és a gyárak tulajdonosainak (kivéve az izraelitákat).¹³

Ugyanekkor dolgozta ki javaslatát az abaúji választmány a tisztválasztások rendezéséről is. Az elvi bevezetésben rámutattak, hogy mind az uralkodói törekvések, mind a megyék intézkedései hatástalanok voltak a visszaélések megszüntetésére: a tisztújítások során a nemesi szabadság korlátok közé szorul, mert a nyílt szavazás révén a vagyonos jelöltek könnyebben tudják befolyásukat érvényesíteni, s a választókat arra tudják kényszeríteni, hogy belső meggyőződésükkel ellentétesen szavazzanak. A hivatalokra ezáltal egyrészt gyakran érdemtelen jelölteket választanak meg, másrészt a tömegek jelenléte miatt a szavazók egy része nem is tudja voksát leadni vagy érvényre juttatni, miközben sok nemtelen szavazat is –törvénytelenül – becsúszhat¹⁴

Az abaúji restaurációs tervezet két pilléren alapult, s ezek mindegyike a rendi-középnemesi hegemonia megőrzésére irányult. A választmány egyrészt az országgyűlés működése során történetileg már bevált „*képviselői rendszer*” bevezetését javasolta a tisztújításoknál is, amit a titkos szavazás kötelezővé tételével kapcsoltak össze. A nemesi szabadság és a sarkalatos jogok sérülése ezzel szerintük elkerülhető lenne, mert a nemesség egésze (beleértve a papságot is) minden vagyoni, rangbéli stb. különbség nélkül választhatna képviselőket a

¹¹ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. I. 27. cs. 68. 74. fol.

¹² Az általános képviselő helyett ugyanakkor a megváltakozott mezővárosok megyei választásokon történő képviselőségét 1-1 vokssal támogatta a megye. Vö. DOBSZAY (2005): 550.

¹³ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. I. 27. cs. 79-80. fol.

¹⁴ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. I. 27. cs. 84. fol.

tisztválasztásra, s ezek a képviselők választanak aztán titkos szavazással a tisztviselőket.

Az abaúji javaslat másik pillére a főispáni jogkör korlátok közé szorítása volt. A tervezet szerint ezután minden rendes megyei hivatalt kizárólag választás útján lehetne betölteni, s a főispán vagy helyettese mindössze egy fizetési jegyzőt nevezhetne ki. A tiszteletbeli hivatalok főispáni kinevezése a bíraskodó hivatalok kivételével ugyanakkor megmaradna. Ha a főispán a megye felszólítása ellenére a törvényes három év leteltét követő három hónapon belül nem tartana restaurációt, a megye először köteles volna az uralkodóhoz folyamodni annak orvoslásáért, ha viszont ez is foganat nélkül marad, akkor a felírástól számított három hónapon belül a megyének szabadságában állna saját hatás-körében is tisztújítást tartani.

A tisztújításokat megelőző konferenciát a főispán elnöklete alatt az abaúji választmány kötelezővé akarta tenni. A tanácskozmány ülésére a megyében lakó és/vagy birtokos táblabírákat hívnák meg, de az alispáni jelöltekről történő döntés után az alispánságra jelöltek is részt vehetnének a munkában.¹⁵ A szavazatszedő küldöttség tagjairól ugyancsak itt határoznának a voksok többségével. Minden hivatalra hat jelöltet állítanának: négyet javasolna szótöbbséggel a tanácskozmány, akik mellé a főispán jelölhetne még két személyt. Az abaúji választmány az 1613:24. tc.¹⁶ értelmében a táblabírákat a megyei tisztviselőkhöz hasonlóan a conferentia jelölése után szabad választással helyezné hivatalba. Az alispáni hivatal kivételével a főispánnak viszont joga maradna surrogációval betölteni az időközben megüresedett hivatalokat, de csak a rendek által ajánlott személyek közül választhatna.

A tisztválasztás alatti rend fenntartását a többségi gyakorlathoz hasonlóan a főispán által ideiglenesen kinevezendő jegyző, tisztí ügyész, szolgabíró és esküdt feladatává tették.¹⁷ A megye 1843. április 19-i közgyűlése a választmány javaslatait elfogadta, s csak a potenciális választójogosultak körét bővítették ki a falusi iskolák tanítóit leszámítva minden rendes tanítóra, vallási megkülönböztetés nélkül.¹⁸

A barsi utasítás 12. 13. és 17. pontja érintette a választások kérdését. A 12. pont a főispáni jogok korlátozására tett javaslatokat: szorgalmazták, hogy a főispáni visszaéléseket korlátozó intézkedéseket is foglaljanak bele a készülő Btk.-nak a tisztviselőkkel foglalkozó részébe. A barsi követeknek adott utasítás emellett javasolta, hogy a főispánok ezután becsületbeli tisztviselőket is csak a rendek ajánlására nevezhessenek ki.¹⁹

¹⁵ A conferentia üléséről készített s meghitelesített jegyzőkönyvet a tisztújítási gyűlésen kellett felolvasni.

¹⁶ Az idézett törvénycikk kimondta, „hogy az igazságszolgáltatás menete annál jobb legyen, a vármegyék a rendes esküdt ülnökökön fölül az előkelőbb nemesek közül válasszanak több ülnököket, akik a törvény kiszolgáltatására esküvel legyenek kötelezve és a törvényszékeken megjelenjenek. 1. § De ezeken az esküdteken kívül, a peres ügyek megvizsgálásánál senki másnak szavazata ne legyen.” Magyar Törvénytár 1613:24. tc.

¹⁷ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. I. 27. cs. 86. fol.

¹⁸ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. I. 27. cs. 90-91. fol.

¹⁹ A barsi utasítás egyébként a főispánságra kinevezhető személyek körét is az adott vármegye által javasoltakra szűkítette volna, a jelölteknek emellett született, a nyelvet is beszélni képes magyaroknak kellett lenniük.

A 13. pont kilencpontos restaurációs tervezete szerint tisztújítást hároméven-
te, felelet terhe mellett köteles tartani a főispán, s ha ezt elmulasztja, már 15 nap
letelte után nélküle is lebonyolítható a választás. A restauráció elnöke ebben az
esetben egy hivatali ambícióval nem rendelkező, a megye által választott táblabí-
ró lenne. A konferentiát az abaúji tervezethez hasonlóan kötelezővé tennék, és
hatáskörét a rendek javára növelnék meg. Tagjait (legalább 24-et, vagy a megye
népességétől függően arányosan többet) a rendek választanák a közgyűléseken
aktív, a választásban nem érdekelt, de a potenciális jelölteket jól ismerő szemé-
lyek közül. A conferentia által előterjesztett négy egyént a főispán köteles lett
volna kandidálni is, de joga maradt a rendi jelölteket a sajátjaival kiegészíteni.

A választás technikai oldalát illetően a barsi tervezet konzervatívabb állás-
pontot képviselt, mint például az abaúji. A rendek választásához kötöttek min-
den megyei hivatalt, de a titkos szavazás helyett a – conferentia tagjai előtt le-
bonyolítható – nyílt szavazás mellett foglaltak állást. Abaújhoz hasonlóan Bars
is csak a választott táblabírótságot fogadta el. A passzív választójogot – vélhető-
en elsősorban a középbirtokos politikai elit hatalmi folytonosságának biztosítá-
sa miatt – műveltségi cenzushoz kötötték, s a tervezetbe foglalták, hogy csak
olyan személyeket választhatnak meg rendes hivatalra, illetve nevezhetnek ki
tiszteletbeli minőségben, akik „iskolai pályájukat teljesen bevégezték.”²⁰ Az aktív
választójogot csak életkori cenzushoz kötötték: választó lehetne 18 éves korától
minden megyei nemes és „minden tisztességek honoratiorok”, de kizárólag szemé-
lyesen voksolhatnának.

A megvesztegetések visszaszorítására represszív törvényt kívántak, amely
mind a vesztegetőre, mind a vesztegetettre fogságbüntetés kiszabását is lehe-
tővé tenné a hivatalvesztésen túl. Időközbeni hivatali üresedés esetén a pénz-
ügyeket kezelő hivatalok kivételével Bars semmilyen formában nem fogadta el
a surrogatiót, s a választás fent ismertetett forgatókönyvéhez ragaszkodott.²¹
Az utasítás 17. pontjában a barsiak a közigazgatás és az igazságszolgáltatás
szétválasztását, és egy elnökből, négy rendes és kettő helyettes táblabírából,
egy jegyzőből, egy tisztí ügyészből és egy iktatóból álló állandó törvényszék
felállítását szorgalmazták. A törvényszék tagjait a restaurációnál javasolt mód
szerint a rendek szabadon és élethosszig választanák.²² A rendezett tanácsal
bíró vagy örökösen megváltott községek emellett a barsi utasítás szerint népes-
ségük arányában képviselőket küldhetnének a választásokra is.²³

Borsod 1843. április 20–21-én²⁴ született anyautasításának 12. pontja a tiszt-
újítások rendezésének előleges felvételét szorgalmazta követői számára. A bor-
sodi rendek egy a tanácskozásokban zsinórmértékül veendő 14 paragrafusból
álló törvényjavaslatot is csatoltak az utasítás mellé.²⁵ A tervezet túlnyomó része

²⁰ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. V. 27. cs. 155-156. fol.

²¹ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. V. 27. cs. 157. fol.

²² MOL N 22. 1843. Instructiones, No. V. 27. cs. 159. fol.

²³ DOBSZAY (2005): 550.

²⁴ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. VII. 27. cs. 208. fol.

²⁵ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. VII. 27. cs. 211-212. fol.

Abaújhoz és Barshoz hasonlóan a főispáni jogok csökkentésén alapult, de több ponton (választójog) előremutató és a reformer törekvéseknek megfelelő javaslatokat fogalmaz meg, illetve egyes kérdésekben (vesztegetés) részletesebben is állást foglal. Alapelveként fektették le, hogy minden fizetéses megyei hivatalt egyedül választás útján tölthetnek csak be. A főispán csak fizetés nélküli táblabírákat és tiszteletbeli hivatalokat nevezhetne ki, de ezt is csak a rendek ajánlása alapján. A tisztválasztások ciklusát a korábbi országos bizottsági javaslattal összhangban hat évben állapították meg, de ennek főispáni elmulasztását követően három hónappal a rendeknek joga lenne saját választott elnökkel lebonyolítani a restaurációt. A hivatali rotációt segítő viszont kizárólag akkor maradhatna egy adott személy tisztviselő, ha a hat év elteltével magasabb hivatalra választják újra.

Az építőszék előtt kötelezően tartandó conferentia tagjait a restaurációt megelőző közgyűlés a nemesség arányához mérten 15 és 62 között terjedő számban a megyében lakos táblabírókból választhatná.²⁶ A tanácskozmány minden hivatalra három tagot terjesztene elő, akiket a főispán jelölni is köteles, de melléjük ő maga is állíthat saját jelölteket. A bíraskodó hivatalokra csak nemeseket, a többire viszont nemteleneket is jelölhetnének.

A voksolást a borsodi tervezet Abaújhoz hasonlóan titkos szavazással bonyolítaná le, amelynek konkrét technikai részleteit mindig a választás előtti közgyűlés dolgozná ki. Szavazójoggal bírna minden 18. életévét betöltött megyei birtokos vagy lakos nemes (a szülői hatalom alatt állók is), minden törvényesen bevett vallás papja, a diplomás és „*tisztesebb osztályú*” nem nemesek, valamint a megyében található szabad királyi városok és rendezett tanácsú községek egy-egy küldöttei.²⁷ Az országot érintő hivatalos ügyek miatt a határokon kívül tartózkodó szavazóképes személyek, a birtokos özvegyek és „*a törvény által kijelölt személyek*” megbízólevelet adhatnak, de egynél több credentionalist senki nem fogadhat el. A műveltségi cenzus fokozatos bevezetésének irányába mutató javaslat volt, hogy a törvénytől számított 12 év leteltével az analfabéta személyek rendi állástól függetlenül elveszítik szavazati jogukat.

A tisztválasztás rendjének fenntartására a főispán – az abaúji tervezethez hasonlóan – egy táblabíró, jegyzőt, tiszti ügyészt, szolgabíró és esküdtet köteles ki nevezni. A vesztegetéseket Barshoz hasonlóan a borsodiak is represszív módon büntették volna. A vesztegetés definíciójába a tisztújítás előtt és/vagy alatt valamely jelölt részére pénzen, illetve más anyagi jellegű juttatáson keresztül történő szavazatvásárlás, illetve a szavazat áruba bocsátása és eladása tartozott. Az ilyen eseteket gyorsított, legfeljebb három hónapos peres eljárás során ítélnék el. A büntetés a tett súlyosságához mérten megállapított időtartamra vonatkozóan az aktív és passzív választójog elvesztését, továbbá 25-től 1000 pengőforintig terjedő pénzbírságot jelentene. A verekedésig vagy vérengzésig fajuló kihágások bűnvádi eljárás alá tartoztak.

²⁶ A conferentia tagjául hivatalba lépni óhajtó vagy hivatalban maradni akaró személyt természetesen nem lehet megválasztani.

²⁷ Vö. DOBSZAY (2005): 551.

rást és fenyítéket vonnak maga után. A vásárolt szavazattal hivatalba jutó személy hivatalát is elvesztené. Az időközben megüresedett alispáni hivatalt csak választás útján lehetne betölteni, de a többi hivatalra is csak a rendek ajánlásával surrogálhatna a főispán. Amennyiben a főispán a megyei jelölést követő három hónapon belül nem töltene be a megüresedett hivatalt, a rendeknek joga volna szavazás útján betölteni a kérdéses tisztséget.²⁸

Heves megye utasító választmányának 1842. február 18-i ülése a nemtelenek hivatalképessége ellen foglalt állást, és a képviselőt bevezetését sem támogatták. A megye 1843. április 25–26-i közgyűlése mindkét ponton elfogadta a küldöttségi véleményt.²⁹ A tisztújítások rendezése kapcsán az 1843. április 27-i közgyűlésen bár az 1840-es kerületi választmányi munkálat előleges országgyűlési felvételét szorgalmazták, Brezovay József első alispán elnöksége alatt 1842. február 18-án egy előzetes, de jóvá nem hagyott megyei választmányi tervezet is született.³⁰ A megyei munkálat elsősorban a vesztegetés és a visszaélések, azaz a választási bűncselekmény fogalmának definiálására és szankcionálására koncentrált. A bűncselekmény kategóriájába sorolták a pénz, termény, föld és egyéb adományok választási célra történő juttatását, az etetést és itatást, a pártalakítást és pártok vezetését, a pártjelek osztogatását és feltűzését, a zászlók használatát, a választótömeg irányítását, a választók szállítását és kocsik rendelését, a tanyák kibérlését, zenészek fogadását, a szóbeli vagy írásos lekötélés bármilyen formáját, és mindent, ami szabadságában korlátozhatja a nemest. A büntetés a vétek jellegétől függően magában foglalhatta a választójogtól és a választhatóságtól történő ideiglenes vagy örökös megfosztást, az elcsábított személyek után fejenként (!) fizetendő pénzbeli bírságot, a fogságot és a becsületvesztést is. A visszaélések megelőzésének céljából javasolta a hevesi tervezet a titkos szavazás kötelezővé tételét. A főispánok az abaúji, barsi és borsodi tervezetekhez hasonlóan a táblabírákkal tartott előleges conferentia javaslatainak kötelező figyelembevételével jelölhetnének a hivatalokra, de csak a megyében lakó alkalmas, birtokos nemesek közül jelölhetnének.³¹

A szepesi instrukció 20. pontjának ötödik paragrafusa a nemtelenek hivatalképességét az örökváltság hiányában időelőtti kérdésnek mondta ki, s nem támogatta azt.³² Az utasítás 34. pontja foglalkozott részletesen a megyei választások rendezésével. A szavazójog kiterjesztésével kapcsolatban a megye erősen mérsékelt álláspontot alakított ki, mivel csak tanácskozó szavazattal kívánták bevonni a honoráciorokat. A túlzott jogkiterjesztés szerintük a kisebb számú nemességgel bíró megyékben hátrányosan is érintheti a nemeseket,³³ a szabad

²⁸ MOL N 22. 1843. Instructiones, 27. cs. 232–233. fol.

²⁹ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XII. 27. cs. 303. 307–309. fol. A megyének a népképviselőt tárgyában elfoglalt álláspontját idézi: DOBSZAY (2005): 552.

³⁰ A tervezet közgyűlési vitáját a tisztújítások kérdésének országgyűlési napirendre tűzésével kötötték össze, azaz egyelőre elhalasztották azt. Lásd: MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XII. 27. cs. 317–318. fol.

³¹ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XII. 27. cs. 311–312. fol.

³² MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXI. 27. cs. 451. fol.

³³ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXI. 27. cs. 472–473. fol.

községek viszont a választógyűléseken képviselőik útján konzultatív jelleggel továbbra is részt vehetnének.³⁴

A tisztújítások szabályozásának alapelveit a rendek 13 pontban foglalták össze követeiknek. Ennek mintája az 1840-es kerületi választmányi munkálat volt, s az arra tett észrevételekből állt össze a szepesi utasítás vonatkozó javaslata.³⁵ A szepesiek a főispáni és rendi jogok kölcsönös tiszteletének és a korábbi törvények érvényben tartásának alapelvéből indultak ki. Az elvi bevezetés szerint a restaurációk célja olyan tisztviselők megválasztása, akik egyrészt a megye bizalmát élvezik, másrészt akikben az értelem az erkölcsiséggel (*„a szív és az ész”*) párosul. Ebből következően minden megyei hivatalt – beleértve a fizetési táblabírákat is – választással kell betölteni.³⁶ A tisztújításokat a jövőben hatévente kellene lebonyolítani, s ha a főispán a megye felszólítását követő három hónapon belül nem tartja meg a restaurációt, a megye az 1548:66. tc.³⁷ értelmében az uralkodóhoz köteles folyamodni, s helyettes elnökkel végrehajthatják a tisztújítást.³⁸ A főispán befolyását a megye ugyanakkor nem iktatta volna ki teljesen, mert egyes hivatalok (a bíraskodó, végrehajtó és adókezelői hatósággal felruházott tisztviselők) szerintük nemcsak az adott törvényhatóság, de az állam tisztviselői is, s ezért joggal tartoznak felelősséggel a kormány képviselőjének, azaz a főispánnak.

A rendi és főispáni érdekek egyeztetésének fóruma a főispán elnökletével tartandó conferentia lenne, amelyen – a rendek által közgyűlésileg ajánlott és a választók számával arányos létszámban – a megyei közéletben aktív, a megyében lakó vagy birtokos táblabírák lehetnének jelen, illetve a személyükről folytatott vita befejeződését követően az alispáni jelöltek. A főispán a conferentia tagjai által egyhangúlag javasolt személyeket a tisztújításon köteles volt jelölni.

A szepesi instrukció szerint a megyei hivatalokra továbbra is csak nemeseket lehetne megválasztani. Az első alispánságra a korábbi alispánnal együtt négy, a többi hivatalra pedig három alkalmas jelöltet kell állítania a főispánnak, de az utóbbiaknál is köteles jelölni a leköszönő tisztviselőt is, amennyiben törvényes kifogással nem éltek ellene. Az esetleges rendbontások megelőzésére és kivizsgálására a főispán tartozott kijelölni egy jegyzőt, tiszti ügyészt, szolgabíró és esküdtet, a jelölteknek pedig nevük elhangzása után el kellene hagyniuk a választás helyszínét. A szepesi utasítás szerint a hivatalokat felkiáltással is be lehetne tölteni, ha azonban a választók bármilyen kis hányada szavazást akarna, a főispán köteles azt elrendelni még akkor is, ha a többséget a felkiáltás alapján már kimondta.³⁹

³⁴ DOBSZAY (2005): 551.

³⁵ Az 1840-es kerületi munkálatot egyébként szintén felvették volna az országgyűlés napirendjére. Lásd a szepesi utasítás 48. pontját: MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXI. 27. cs. 524. fol.

³⁶ A levéltárnoki hivatal ugyanakkor a választást követően élethosszig szólna, azaz a főispán minden tisztújítás alkalmával megerősítené a hivatalában, ha nincs ellene panasz.

³⁷ Az 1548:66. tc. első paragrafusa kimondta, hogy a hivatalát rosszul ellátó vagy hatalmaskodó főispánt *„az egész vármegye kérésére”* hivatalos vizsgálatot követően el lehet távolítani tisztségéből, és helyette mást kinevezni. Lásd: Magyar Törvénytár 1548:66. tc.

³⁸ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXI. 27. cs. 473. fol.

³⁹ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXI. 27. cs. 474. fol.

A tervezet szerint szavazójoggal bírna minden megyebeli birtokos vagy a megyében lakó 20 év feletti nemes (a szülői felügyelet alatt állók is), minden római és görög egyesült katolikus áldozópap és szerzetes, a többi bevett felekezet lelkészei, a megyebeli királyi kamarai vagy alapítványi javak állandó ügyészei, valamint a szabad királyi városok küldöttei. Az országgyűlés feladata lenne a szepesiek szerint egy a választásokon a személyes és vagyoni bátorságot biztosító törvény alkotása is, mert a műveletlen tömeg az alkotmányt, valamint az értelmiség és a vagyonos személyek szabad tanácskozási jogát veszélyezteti. A szepesiek szorgalmazták ugyanakkor, hogy az országgyűlés dolgozzon ki egy megyei képviselői rendszert azokra, akik a köztanácskozáshoz szükséges kvalifikációkkal nem rendelkeznek.

A megye a büntetendő választási kihágások közé számította a részeg vagy – a kardot leszámítva – fegyverrel való megjelenést, a káromkodást, a lármázást és a rendbontást. Az ilyen kihágásokat elkövető személyeket a szavazójog határozott időre történő elvesztésével, 100 pengőforint bírsággal, valamint egy naptól egy hétig terjedő tömlőccel sújthatnák. A vérengzéssel járó kihágásokat a készülő Btk. szerint szankcionálnák.

A vesztegetés definíciójában és büntetésében az alany szempontjából a részvétel aktív vagy passzív jellege alapján két kategóriát különböztettek meg. Azt a személyt, aki hivatal elnyerése céljából szavazatot vásárol vagy vásároltat, esetleg itat, az ily módon nyert hivatalától megfosztják, ügyési kereset alá vonják, s 1000 pengőforint pénzbírsággal valamint árestommal sújtják. Az a személy pedig, aki segített, vagy hagyta magát megvesztegetni, határozott időre elveszti szavazójogát, és a testi sértéssel nem járó kihágásoknál meghatározott büntetési tételekkel sújtják.

A főispán tiszteletbeli hivatalokat (a bíraskodó hivatalokat leszámítva) továbbra is kinevezhetne, az alispánságot leszámítva pedig az időközben megüresedett hivatalokat a megye által ajánlott személyek közül surrogatióval is betöltheti. Amennyiben a megyei ajánlást követő három hónapon belül a megüresült helyeket mégsem tölténé be, a megye élhet szabad választási jogával.⁴⁰

A szepesiek az abaúji, barsi, borsodi és hevesi javaslatokkal szemben külön és viszonylag részletesen foglalkoztak a követválasztások rendezésének alapelveivel is. A követek személyétől megkívánták, hogy birtokos nemesek, a közigazgatás és az ország ügyeiben jártas, erkölcsös és lelkiismeretes egyének legyenek, ismerjék a történelmet, bírják a közbizodalmat. A választást a főispán, vagy akadályoztatása esetén az alispán elnöklete alatt kellene lefolytatni, mindenfajta jelölés nélkül. A követségért indulni kívánók szándékukat az elnöknek kötelesek bejelenteni, aki a választáson a bejelentett személyeket ezután előterjeszti. A tervezet a rendek számára külön is lehetővé tette, hogy javasoljanak jelölteket. A szavazás módját illetően a közfelkiáltás helyett nem tették kötelezővé a fejenkénti szavazást, de ha legalább három szavazó fejenkénti szavazást kért, a főispán köteles volt engedni.⁴¹

⁴⁰ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXI. 27. cs. 475. fol.

⁴¹ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXI. 27. cs. 476. fol.

Temes megye utasító választmánya 1842. május 23-i jegyzőkönyvének 19. pontja a közigazgatás és igazságszolgáltatás elválasztásának szükségszerűségét, 20. pontja pedig a népképviselőt bevezetésének elvetését javasolta. A deputáció indoklása szerint a nevelés reformját kell előbb megvalósítani, s csak aztán lehet bármilyen képviseleti rendszerről tárgyalni. A művelődési potenciál fejlesztése mellett a vagyoni viszonyok átalakítását is szükségszerű előfeltételnek tartották, azaz egy nemzetgazdasági fordulat (az adóreform) hiányában szerintük ugyancsak elhamarkodott lenne a képviselőt kiterjesztése.⁴² A temesi munkálat 25. pontja az 1839. december 16-i lipthói körlevél⁴³ hatására szorgalmazta, hogy az építősékek országgyűlési rendezését a vármegyék általános koordinációjától elválasztva és kiemelve, mihamarabb végre kell hajtani. A temesi küldöttség szükséges minimumként négy alapelvet fogalmazott meg ezzel kapcsolatban: a konferencián ajánlott személyeket – számuktól függetlenül – a főispán köteles legyen jelölni, és minden tiszttelölt kötelező újra jelölnie – legalább – az általa addig viselt hivatalra. Továbbá az összes hivatalt csak választással lehessen betölteni, a választás maga pedig mindig titkos legyen.⁴⁴

Tolna megyének az 1843. május 1-i közgyűlésen elfogadott – Csapó Mária által a leghaladóbbak közé sorolt – anyautasításának már a bevezetése kimondta a szabad követválasztási jog biztosításának igényét. A megyei önkormányzatot általában a fokozatos jogkiterjesztés, valamint a választási visszaélések megakadályozása segítségével kívánták megerősíteni. Támogatták a nemteleknek hivatalképességét, a 6000 lakosnál népesebb községek képviselőinek, a honorácioroknak, uradalmi kormányzóknak, kereskedőknek, gyártulajdonosoknak pedig szavazati jogot adtak volna a megyegyűléseken. Szigorú törvények alkotását szorgalmazták a tisztújítási zavargások ellen, egyúttal az ilyen ügyekben kiküldött királyi biztosságok megszüntetését kívánták. A királyi biztosságok tevékenységében a tolnai rendek a választás szabadságának megsértését látták, s helyettük az országgyűlésről kiküldendő kerületi bíróságokra akarták bízni a választási visszaélések jövőbeni kivizsgálását. Támogatták ugyanakkor a városok lakosság- és adóarányos országgyűlési képviselőtét, de ezt a megyei szavazatok egyharmadában maximálták.⁴⁵

Az 1843. április 26-i közgyűlésen jóváhagyott torontáli alaputasítás 32. pontja rövid – de a többi utasításhoz képest is kifejezetten haladó – irányelveket fogalmazott meg. A visszaéléseket az aktorok tekintetében három síkon akarták vizs-

⁴² MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXVIII. 27. cs. 598-599.

⁴³ A körlevél szövege szerint az „*egyres törvényhatóságokban nemrég lefolyt események*” miatt, a kiclapongások megfékezése érdekében a lipthóiak fontosnak tartják, hogy még a folyó országgyűlésen a rendek törvényeket alkossanak e tárgyban. Követeiket ezért arra utasították, hogy a tisztújítások rendezését a legelső alkalommal indítványozzák. Egyben felszólítják a többi megyét, hogy pártolják ügyüket, s utasítsák saját országgyűlési követeiket is az előterjesztés támogatására. A december 16-i lipthói körlevél másolatát lásd: PmL, IV-3/c-1., PPS vm. nemesi közgyűlésének iratai. 1820:926. 38. fol.; Az 1839. december 16-i lipthói közgyűlés jegyzőkönyvét lásd: MOL (N 22) József nádor titkos lt., Extraserialia diaet. Poson. 1839. Irreg. 25. cs. 535-538. fol.

⁴⁴ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXVIII. 27. cs. 602. fol.

⁴⁵ CSAPÓ (1989): 143. 146-148.

gálni, azaz külön foglalkozni kívántak a főispánok, a szavazatszedő küldöttség és a magánszemélyek visszaéléseivel is, az alkotandó törvényt pedig szigorúnak, tehát büntetés-lélektani szempontból elrettentőnek képelték el. A titkos szavazást mindenhol kötelezővé tették volna, a szavazás ugyanakkor továbbra is tisztsegenként lebonyolítva zajlana. A háromévenkénti választásokon megbízottjaik által a jövőben részt vehetnének a kiváltságolt, rendes tanácsal ellátott kerületek és mezővárosok, sőt az 5000 főnél nagyobb népességű községek is!⁴⁶

Zólyom megye anyautasításának XII. pontja a megyék országgyűlési képviselével foglalkozott: a javaslat szerint minden vármegye továbbra is 2-2 voksal rendelkezne a diétán.⁴⁷ A XIII. pont a választásoknál a városokhoz hasonlóan képviseleti rendszert, azaz közvetett szavazást vezetett volna be.⁴⁸ Az utasító választmány a XIII. pontba foglalta volna azt is, hogy a főispánokat is a megyék válasszák, de az 1843. április 24-i közgyűlés ezt végül nem fogadta el.⁴⁹

Arad vármegye követutasításának nyolcadik pontja kimondta, hogy ezután az összes hivatalra alkalmazhassanak nemteleneket is. A 69. pont a tiszt- és követválasztások országgyűlési rendezésének szorgalmazását tartalmazta, s hogy a leendő választmányi munkálatot minél hamarabb küldjék meg a megyéknek.⁵⁰ Bihar 1843. február 6-i utasító választmányi munkálatának 30. pontja foglalkozott a szatmári 12 ponttal, s Aradhoz hasonlóan ugyancsak támogatta a nemtelenek hivatalképességét. A népképviselet bevezetését ezzel szemben csak elvben pártolták, a gyakorlati megvalósítást időelőttinek tartották. Az 1843. április 27-i közgyűlés mindkét pontot jóváhagyta.⁵¹ Csongrád 1843. április 10-én született instrukciójának 16. pontja a honoráciorok szavazati jogát támogatta, ahogy a komáromi utasítás 15. pontja is.⁵² Az 1843. április 25-i közgyűlés által jóváhagyott honti utasítás 11. pontja szerint a hivatalképesség egyetlen feltétele csak az alkalmasság lehet, ezért 20. életévének betöltését követően bárki jelöltté válhat, ha a szükséges kvalifikációkkal rendelkezik.⁵³ Pest megye követutasításának XIII. pontja az érdekegyesítés elvéből kiindulva kimondta a nem nemesek hivatalképességének szorgalmazását.⁵⁴ Ugocsa megye 1843. április 25-i alaputasításának 15. pontja a tisztválasztások szabályozását a rendszeres bizottsági munkálatokból kiemelve kívánta a diétán tárgyalatni. Az utasítás

⁴⁶ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXX. 27. cs. 636/10-11. fol.

⁴⁷ A törvényesen becikkelyezett városok ezzel szemben 1-1 szavazattal bírtak volna.

⁴⁸ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXXVII. 27. cs. 716. fol.

⁴⁹ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXXVII. 27. cs. 727. fol.

⁵⁰ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. II. 27. cs. 97. 102. fol.

⁵¹ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. VI. 27. cs. 165-167. (a közgyűlési határozat), 199. fol. (az utasító választmány munkálatának vonatkozó pontja); MOL N 119. 12. fasc. 1119. sz. 77-78. (a választmányi javaslat) és uo. 1120/a. sz. 91. (a közgyűlési határozat).

⁵² MOL N 22. 1843. Instructiones, No. VIII. 27. cs. 237-238. fol. MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XV. 27. cs. 344. fol.

⁵³ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XIII. 27. cs. 323. fol.

⁵⁴ A megye követutasítását kiadta: GALGÓCZY Károly: *Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája. Történelmi, föld- s természetrajzi, közhatósági, társadalmi, nemzetgazdasági, régi és ujkori leírás.* Első rész. *A megye multja*, Budapest, 1876. 178-194. Az idézett pontot: uo. 185. Az utasító választmány munkálatát lásd: MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXI/1. 27. cs. 525-533. fol.

ezen felül konkrétumként Csongrádhoz és Komáromhoz hasonlóan csak a honoráciorok szavazati jogának megadását tartalmazta.⁵⁵ Ung megye már 1843. január 30–31-én utasításba foglalta a nemtelenek hivatalképességének megadását a megyei utasító választmány 1843. január 3-i javaslatának hetedik pontja alapján, bár a választmányi javaslattal ellentétben, amely ezt minden hivatalra kiterjesztette volna, a közgyűlés a bírói hivatalokra továbbra is csak a nemesek megválaszthatását fogadta el. A népképviselőt bevezetését időelőttinek tartotta mind a választmány, mind a közgyűlés. A döntés indoklása szerint csak a művelt és független embereket illeti meg a képviselőt joga, a nemtelenek viszont úrbéri-földesúri függésben élnek. A honoráciorok nemesekkel egyenlő értékű szavazatának megadását viszont az Ung megyei utasítás is támogatta.⁵⁶ Zala megye 1843. április 3-i alaputasításának 46. pontja tartalmazta – az utasító választmány 1843. február 13-i határozatával megegyezően – az egyes törvényhatóságok által megküldött sérelmeket és kívánatokat. Ennek g.) pontja a szatmári pontok kapcsán támogatta a nem nemes, de egyébiránt alkalmas személyek hivatalképességét, t.) pontja viszont elveti azt a veszprémi indítványt, hogy az országgyűlési követé megválasztott egyének kötelesek legyenek közhivatalaikról lemondani, mert az a választás jogát megszorítja, a tisztviselők ellen pedig bizalmatlanságot feltételez.⁵⁷

Győr a vélemények értékelése tekintetében a centrum felé található: a nemtelenek hivatalképességét a megye 1843. február 21-től ülésező utasító választmánya nem támogatta, mert szerintük az alkalmas nem nemesek felemelkedésére enélkül is elég lehetőség létezik, a hivatalképesség megadása viszont nem egyeztethető össze az alkotmánnyal. A tisztválasztások rendezését országos küldöttségre akarták bízni, de a követeknek adott alapelv szerint a honoráciorok választójoggal bírhatnának.⁵⁸ A megye 1843. március 6-tól, majd április 26-tól ülésező közgyűlése mindkét választmányi javaslatot módosította: a küldöttségi véleménnyel ellentétben a nemtelenek hivatalképességét a közgyűlés támogatta, s a követek utasításába foglalta. A tisztújításon választójoggal bíró nem nemesi kritériumokhoz, azaz a nemesi terhekben való részt vállaláshoz viszont hozzá rendelték a megyei bírói hatóság alá tartozást is.⁵⁹ Az 1843. május 1-i közgyűlésen elfogadott lipői instrukció a megye 1839-es póttasításá-

⁵⁵ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXXII. 27. cs. 660., 655–656. fol.

⁵⁶ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXXIII. 27. cs. 665. (a követutasítás idézett része), 672/6–7. fol. (az utasító választmány jegyzőkönyvének vonatkozó pontjai); MOL N 119. 12. fasc. 1134. sz. 235–237. (a választmányi jegyzőkönyv idézett része), 250., 252. (a közgyűlési határozatok).

⁵⁷ A reformkori zalai országgyűlési követutasításokat kiadta: MOLNÁR András (s. a. r.): *„Tekintetes karok és rendek!” Zala megye országgyűlési követutasításai és követjelentései 1825–1848. Válogatott dokumentumok. Zala megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2003. (A továbbiakban: MOLNÁR (2003)). Az 1843-as alaputasítást lásd: uo. 190–208. (64. dokumentum) Az idézett pontokat: uo. 206. 208. Vö. MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXXVI. 27. cs. 710–711. (az utasító választmány javaslatának vonatkozó pontjai), 711–713. fol. (az április 3-i közgyűlés végzései).*

⁵⁸ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XI. 27. cs. 277., 286., 290. fol. MOL N 119. 12. fasc. 1122. sz. 112.

⁵⁹ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XI. 27. cs. 295. fol. MOL N 119. 12. fasc. 1122. sz. 126.

nak megfelelően a tisztújítószékek haladék nélküli rendezését, a széksértési törvény korszerűsítését és a tisztviselők feladatkörének egységesítését adta követelneik utasításba (455. sz.). A nemtelenek hivatalképességét a bírói hivatalok kivételével ugyancsak támogatták (474. sz.).⁶⁰ Torna megye 1843. április 19-i alaputasításának 39. pontja a képviselő bevezetésének időelőtti volta mellett érvelt: a kiváltsággal nem rendelkező néposztályok szerintük egyrészt a műveltség alsó fokán állnak, politikailag nem elég érettek, se nem kvalifikáltak, másfelől a földesúri viszonyok révén függő helyzetben is vannak, s ez beszűkíti az autonóm döntéshozatal lehetőségét. A műveltebb nem nemesek közügyekre való befolyását ugyanakkor elképzelhetőnek tartották, sőt szorgalmazták, a megfelelő törvényes óvó rendszabályok meghozatala után.⁶¹ Vas megye 1843. január 9-i utasító választmányi munkálatainak 20. pontja támogatta az örökváltságolt helységek „*aránylagos megyegyűlési képviseletét*”, 21. pontja pedig az úrbéri hatóság alól kikerült nemtelenek hivatalképességét is támogatta amikor kimondta, hogy „*az ország bármely hivatalát és tisztségét viselhessék*”. A közgyűlés mindkét pontot elfogadta.⁶²

Baranya megye a szatmári pontok kapcsán konzervatív álláspontot elfoglaló megyék közé tartozott. Az utasító választmány munkálatainak 53. pontja a nemtelenek hivatalképessége, 57. pontja pedig a népképviselőt ellen foglalt állást, amit a megye 1843. május 2-i közgyűlése sem módosított.⁶³ Esztergom utasítása sem bővítette volna a nemtelenek hivatalképességét azon túl, mint ami már a gyakorlatban kialakult.⁶⁴ Máramaros megye 1843. március 1-i utasító választmányi munkálatainak 58. pontjában a „*kiváltságos jogokba ütköző*” lépésként értékelte mind a nemtelenek hivatalképességének kiterjesztését, mind a népképviselő bevezetését, s ezért egyik reformkísérletet sem támogatta.⁶⁵ A megye 1843. március 28-i közgyűlése a küldöttségi véleményt elfogadta, viszont a rendek egyúttal indítványozták, majd meg is szavazták, hogy a honoráciorok teljes értékű választójogot kaphassanak.⁶⁶ Sáros megye 1843. április 26-án elfogadott anyautasításának hetedik pontja ugyancsak mindkét javaslatot idő előttinek és szükségtelennek tartotta,⁶⁷ s a nemtelenek

⁶⁰ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XVII. 27. cs. 372. 377. 384-387. fol.

⁶¹ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXIX. 27. cs. 632. fol. A tornai javaslat mérsékelten előremutató oldalára Dobszay Tamás nem utalt, s a megye véleményét az egyértelműen konzervatív utasítások közé sorolta. Vö. DOBSZAY (2005): 552.

⁶² MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXXIV. 27. cs. 678-679. fol. Az utasító választmány teljes jegyzőkönyvét lásd: uo. 673-686. fol. A közgyűlési észrevételek és határozatok a jegyzőkönyv margójára lettek rávezetve. Dobszay Tamás tévesen a községi képviselet ellentétes előjeli közgyűlési határozatáról számol be. Vö. DOBSZAY (2005): 551. Az elírás valószínűleg azzal magyarázható, hogy a hasábos szerkezetben a közgyűlési észrevételek egy idő után „*tipográfai*” elcsúsztak, a sorszáмок azonban végig beazonosíthatóan szinkronban maradtak a jegyzőkönyv szövegének megfelelő pontjaival.

⁶³ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. IV. 27. cs. 137-138. (az utasító választmány munkája), 142-143. fol. (a közgyűlési határozat).

⁶⁴ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. IX. 27. cs. 242. fol. Vö. DOBSZAY (2005): 552.

⁶⁵ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XVIII. 27. cs. 392. 402. fol.

⁶⁶ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XVIII. 27. cs. 412-414. fol.

⁶⁷ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXIII. 27. cs. 545. 547. 563. fol.

hivatalképességének kiterjesztését a szabolcsi utasítás 1843. március 13-án jóváhagyott ötödik pontja is elvetette.⁶⁸

Árva megye 1843. január 26-i választmányi munkálatának 20. pontja Aradhoz hasonlóan országos választmány kinevezését szorgalmazta, amelynek feladata egy a választás szabadságát fenntartó, azt a visszaélésektől megvédő törvényjavaslat kidolgozása lenne. Az utasító választmány véleményét a megye 1843. május 1-i közgyűlése is jóváhagyta.⁶⁹ Az 1843. április 27-i krassói anyautasítás 31. pontja csak annyiban érintette a kérdést, hogy a megye követei a tisztújítások rendezését és törvényi szabályozását „az illetők [értsd: a nemesek] alkotmányos jogainak sérelme nélkül” szorgalmazzák.⁷⁰ Szatmár alaputasításának 17. pontja szintén a választások törvényes rendezését sürgető instrukciót adott követeinek,⁷¹ Verőce 1843. április 18-i utasításának 24. pontja pedig konkrétumok nélkül a megyei tisztújítószékek koordinációját szorgalmazta.⁷²

Összegzés

Az alaputasítások áttekintése alapján elmondható, hogy a megyei vélemények tipizálását és értékelését legalább két síkon érdemes elvégezni. Ha a választások rendezésének „reformterveit” csak a szűkebb, szigorúan rendi intézményrendszer keretei között és a rendi dualizmus polarizációjának oldaláról tekintjük, akkor Kecskeméti Károly megállapítását fogadhatjuk el, amely szerint az egyébként megosztott magyar politikai osztály a korszakban „majdnem egységesen csak a belső intézményrendszer védelmében lépett fel, hiszen ettől függött hatalmának legitimitása, s következésképpen jelen és jövőendő hatalma.”⁷³ A megyegyűléseken és ezáltal a választásokon érvényesülő, sőt, a főispáni befolyás rováására erősítendő rendi-nemesi hegemonia fenntartása mellett ugyanis – ahogy láttuk – szinte egységesen foglaltak állást a megyék. A főispáni jogkör elenyésztetése melletti egyöntetű állásfoglalás részben a főispánok és a megyék közötti élő politikai-társadalmi kapcsolat gyakorlati hiányára reflektál, részben indikátora is lehet a konzervatív megyei pártcsoportosulások átmeneti szervezeti, és választási stratégiai megerősödésének.

A vélemények divergálása csak ott és akkor tűnt elő, amikor a rendi kereteket meghaladó, és/vagy azokat áttörő, társadalmi szempontból is progresszív javaslatokkal egészült ki az alapvetően intézményi, eljárásjogi reform. A négy neuralgikus pont a népképviselő, a nemtelenek hivatalképessége, a honorációrok szavazójoga, valamint a kötelező titkos szavazás bevezetése volt. Ezekben

⁶⁸ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXV. 27. cs. 571. fol.

⁶⁹ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. III. 27. cs. 107. (a választmányi javaslat), 117. fol. (a közgyűlési végzés).

⁷⁰ MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XVI. 27. cs. 352. 361. 368. fol.

⁷¹ Az adatot a szatmári alaputasítás hiányában az 1843. június 8-i póttutatisítás visszautalása alapján idézzük. Lásd: MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXVI. 27. cs. 575. fol.

⁷² MOL N 119. 11. fasc. 1105. sz. 620.; Vö. MOL N 22. 1843. Instructiones, No. XXXV. 27. cs. 687-702. fol.

⁷³ KECSKEMÉTI (2008): 37.

a kérdésekben már változó, a reformhajlandóságot általában is jobban tükröző álláspontot foglaltak el a vármegyék. A megyei népképviselő – eltérő minőségű és mélységű – bevezetését a vizsgált megyék közül Tolna, Torontál és Vas foglalta valamilyen formában utasításába, Bihar csak az elvet támogatta. Szepes mérsékelt utasítása tanácskozó joggal látta volna el a nemtelenek megyegyűlési képviselőit. Összevetésképpen érdemes megemlíteni, hogy Varga János összegzése szerint az 1840-es évek első harmadában 14 megyében bukkant fel indítvány formájában a népképviselő gondolata: hét megye a szabad községek megyei képviseltetését, hét megye pedig általában a községek képviselőinek megyegyűlési megjelenését javasolta, de egyedül Csanádban vált mindez hivatalos állásfoglalássá.⁷⁴ A honoráciorok megyegyűlési szavazójogát a 35 megye közül tíz (Bars, Borsod, Csongrád, Győr, Komárom, Máramaros, Tolna, Torna, Ugocsa és Ung) foglalta támogatólag a követeinek adott alaputasításba. A népképviselőt és/vagy a honoráciorok szavazójogának megadását támogató megyék arányának összevetése (nagyjából egy a kettőhöz) alátámasztja, hogy a nemesi liberalizmus és az ellenzék túlnyomó része 1843-ban az érdekegyesítés megvalósítását nem az előjogok eltörlésén, hanem azok kiterjesztésén keresztül képzelte el. A követutasítások jól példázzák azt is, hogy a népképviselőt és az egyenjogúsítást, azaz a jogkiterjesztést magát is csak fokozatosan akarták ekkor megvalósítani: előbb vármegyei szinten, és majd csak ennek tapasztalatai alapján, a jövőben, országos szinten. Borsod a szavazójogot 12 év haladék lejárta után kizárólag az írástudó választókra szűkítette volna, azaz műveltségi cenzust akart bevezetni.

A nemtelenek hivatalképességét 1843-ban az általunk vizsgált megyék közül Arad, Bihar, Győr, Hont, Pest, Tolna és Zala utasításai támogatták feltétel nélkül. Feltétellel, azaz a bírói hivatalok kihagyásával állt a reform mellé Abaúj, Borsod, Liptó és Ung. A visszaélések megakadályozásának céljából a titkos szavazás kötelező bevezetését Abaúj, Borsod, Heves, Liptó, Temes és Torontál megyék szorgalmazták már a diéta elején.

---

⁷⁴ VARGA (1980-81): I. 241. GERGELY András: *Általános választójog 1848-ban? A megyei törvényvitája az utolsó rendi országgyűlésen.* Századok, 2005/3. 585-610. 594.

